Krzysztof Bąkała

Kartografia a badania historyczne – na przykładzie zasobów Biblioteki Muzeum Niepodległości dotyczących województwa lwowskiego w dwudziestoleciu międzywojennym

Niepodległość i Pamięć 24/3 (59), 265-294

2017

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

MUZEUM HISTORII POLSKI

NIEPODLEGŁOŚĆ I PAMIĘĆ
2017, nr 3 (59)

Krzysztof Bąkała
Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny w Siedlcach

Kartografia a badania historyczne – na przykładzie zasobów Biblioteki Muzeum Niepodległości dotyczących województwa lwowskiego w dwudziestoleciu międzywojennym

Geografia historyczna jest jedną z dyscyplin zaliczających się do tzw. nauk pomocniczych historii. Jej znaczenie i zastosowanie można rozważać w wielozagadnieniowych kontekstach[1]. Zamiarem piszącego jest zwrócenie uwagi na zbiór kartograficzny znajdujący się w zasobach Biblioteki Muzeum Niepodległości w Warszawie (BMN), odnoszący się do województwa lwowskiego w okresie 20-lecia międzywojennego, przy czym pod uwagę został wzięty wyłącznie zbiór tzw. wyodrębnionych map, niebędących częścią opracowań zwartych, choć w kilku wypadkach wcześniej stanowiących ich część[2]. Materiał jest częścią autorskiego projektu badawczego „Muzealia z okresu dwudziestolecia międzywojennego dotyczące województwa lwowskiego w zbiorach Muzeum Niepodległości".

Odzyskanie niepodległości po I wojnie światowej niosło ze sobą palącą potrzebę stworzenia struktur administracji terytorialnej[3]. Już 3 grudnia 1920

[1] Podstawowe definicje określone zostały w: Szymański J., *Nauki pomocnicze historii*, Warszawa 2009, s. 200−251.

[2] Należy przy tym zauważyć, że większość map odnosi się do całego terytorium Polski, a nie tylko do samego województwa lwowskiego.

[3] „Po zakończeniu przez Rzeczpospolitą walk o utrzymanie niepodległości wprowadzono własny podział administracyjny ziem, które weszły w skład państwa polskiego, w tym na obszarze byłego zaboru austriackiego. 20 stycznia 1920 r. Sejm Rzeczypospolitej zniósł ustawą galicyjski Sejm i Wydział Krajowy, których prawa i obowiązki przejęło państwo polskie. W celu utworzenia nowych struktur

roku rząd II RP uchwalił Ustawę o tymczasowej organizacji władz administracyjnych II instancji (województw) na obszarze b. Królestwa Galicji i Lodomerji z W. Ks. Krakowskim oraz na wchodzących w skład Rzeczypospolitej Polskiej obszarach Spisza i Orawy[4]. W jej wyniku utworzone zostały województwa: krakowskie, lwowskie, stanisławowskie i tarnopolskie. W skład administracyjny województwa lwowskiego weszło 28 powiatów[5]. Kwestie organizacyjne omawiające stanowisko wojewody i jego stosunek służbowy, zakres działania, a także tok instancji i orzecznictwo, stosunek wojewodów do podległych mu urzędów i funkcjonariuszy państwowych działających na terenie województwa oraz organizację urzędów wojewódzkich, regulowało Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 14 marca 1921 roku[6]. Paragraf 41 omawianego dokumentu oznajmiał, iż uruchomienie czterech wymienionych wcześniej województw ujęte zostanie w oddzielnym akcie, czemu dało wyraz Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 17 maja 1921 roku, w którym określono, iż z dniem 1 września 1921 roku uruchomione zostaną cztery wymienione wcześniej województwa, zaś z oznaczonym dniem straciły swą moc wszelkie wcześniejsze postanowienia o organizacji i zakresie działania władz administracyjnych II instancji[7].

W skład zasobów Biblioteki Muzeum Niepodległości w Warszawie wchodzi interesujący zbiór map obrazujących, poza walorami fizycznymi i podziałami administracyjnymi województwa lwowskiego, szereg zagadnień z wielu dziedzin społeczno-gospodarczych, politycznych i innych.

Kolejność omawianych map ułożona została przez piszącego według chronologii ich wydania. Dla ułatwienia odbioru każdej z nich przypisano liczbę porządkową.

---

samorządowych na terenie byłego zaboru austriackiego powołano Tymczasowy Wydział Samorządowy. Władze polskie początkowo zachowały austriacki podział na gminy i powiaty oraz utworzyły nową jednostkę administracyjną II instancji – województwa". – cyt. za W. Włodarkiewicz, *Przed zagładą. Społeczeństwo Wołynia i Małopolski Wschodniej wobec państwa polskiego (1935−1939),* Warszawa 2013, s. 122.

[4] Dziennik Ustaw R. P. z 1920 roku, Nr 117, poz.768.

[5] W kolejności alfabetycznej były to: Bóbrka, Brzozów, Cieszanów, Dobromil, Drohobycz, Gródek, Jarosław, Jaworów, Kolbuszowa, Krosno, Łańcut, Lwów miasto, Lwów powiat, Lisko, Mościska, Nisko, Przemyśl, Przeworsk, Rawa, Rudki, Rzeszów, Sambor, Sanok, Sokal, Stary Sambor, Strzyżów, Tarnobrzeg, Żółkiew.

[6] Dziennik Ustaw R. P. z 1921 roku, Nr 39, poz. 234.

[7] Dziennik Ustaw R. P. z 1921 roku, Nr 46, poz. 282.

1. Pierwszą z omawianych map, jeszcze z okresu poprzedzającego powstanie województwa, jest mapa z linią rozgraniczającą „kraj" od „obszaru wojennego", sygnowana przez Główną Kwaterę Naczelnego Dowództwa Wojska Polskiego, z poświadczeniem otrzymania przez IV Wydział Sztabu Generalnego Wojska Polskiego w dniu 13 marca 1919 roku. Ten nieskalowany szkic przedstawia uproszczony schemat rozgraniczenia tytułowych obszarów w okresie działań wojennych z Rosją Radziecką w pierwszej połowie marca 1919 roku. Linia rozgraniczenia przebiega przez późniejszy obszar województwa lwowskiego, przedzielając go następująco: po stronie tzw. „kraju" pozostają tereny, przypisane do wymienionych jako główne ośrodki, miejscowości: Tarnobrzeg, Kolbuszowa, Rzeszów, Strzyżów, Krosno, po stronie „obszaru wojennego" znalazły się tereny administracyjnie podległe ośrodkom w Nisku, Łańcucie, Przeworsku, Brzozowie i Sanoku. Co prawda cezura czasowa wyprzedza, określony w temacie okres powstania administracji polskiej na dawnym terenie zaboru austriackiego, jednakże wydaje się, że zwrócenie uwagi na tę pozycję w zbiorach Biblioteki Muzeum, stanowić może ciekawy przyczynek uzupełniający wiele badań.

2. Kolejną pozycję stanowi „Mapa Małopolski z podziałem na województwa"[8]. Wydana została we Lwowie w 1921 roku, a jej zasadniczą rolą było przedstawienie podziału terytorialnego na województwa i powiaty wraz z zaznaczeniem ich granic, jak też wyróżnienie miast wojewódzkich i powiatowych oraz naniesienie linii kolejowych. Poszczególne województwa wchodzące w obręb Małopolski oznaczone zostały cyframi rzymskimi: I – krakowskie, II – lwowskie, III – stanisławowskie i IV – tarnopolskie. Ważnym elementem mapy jest umieszczona na niej tabela informująca o liczbie ludności każdego z powiatów. Statystyka odnośnie województwa lwowskiego podana została poniżej w tabeli nr 1. Zaznaczone na mapie linie „kolei żelaznych" dają nam rozeznanie o istniejących w tym czasie połączeniach. I tak wychodząc od Lwowa, jako stolicy województwa, poruszając się od północy w kierunku zgodnym z ruchem wskazówek zegara, zauważamy jako pierwsze połączenie tego miasta z Żółkwią, a następnie z Rawą Ruską, od której z kolei linie kolejowe przebiegają w trzech kierunkach – pierwsza przez Bełz do Sokala, druga w kierunku Terespola i trzecia

[8] „Mapa Małopolski z podziałem na województwa", skala 1:750 000, opracował inż. Fr. Barański, Lwów 1921, nakładem Wydawnictwa „Wszechświat"; 63x95 cm, sygn. BMN 24941.

ciągnąca się do Jarosławia, a dalej przez Łańcut, Rzeszów do Krakowa. Kolejne trzy linie kolejowe wychodzące ze Lwowa przebiegają w kierunku województwa tarnopolskiego do następujących miejscowości: Radziechów – przez Kamionkę Strumiłową; Brody – przez Zadwórze i Krasne; Przemyślan, a dalej Brzeżany, kończąc się w Podhajcach. Kolejna linia kolejowa łączy Lwów ze Stanisławowem, a następna przez Rudkę z Samborem, gdzie rozgałęzia się na: Stary Sambor, a dalej Turkę; Sanok, a następnie Krosno, Jasło oraz Drohobycz, od którego rozgałęziają się dwie linie kończąc swoje biegi w Borysławiu i Tustanowicach. Kolejne połączenia przebiegają w kierunku Przemyśla – przez Gródek oraz do Jaworowa, gdzie linia kolejowa się kończy. Na podstawie omawianej mapy można więc stwierdzić, że Lwów miał stosunkowo dobre połączenia kolejowe we wszystkich ważnych kierunkach.

	Powiat	Liczba ludności
1.	Bóbrka	87 634
2.	Brzozów	81 519
3.	Cieszanów	86 782
4.	Dobromil	72 312
5.	Drohobycz	173 221
6.	Gródek	80 158
7.	Jarosław	150 784
8.	Jaworów	86 664
9.	Kolbuszowa	73 891
10.	Krosno	83 367
11.	Lwów m.	206 574
12.	Lwów p.	161 733
13.	Lisko	99 052
14.	Łańcut	95 033
15.	Mościska	88 088
16.	Nisko	69 916
17.	Przemyśl	160 130
18.	Przeworsk	57 111
19.	Rawa	115 404
20.	Rudki	76 768
21.	Rzeszów	147 144
22.	Sambor	107 322
23.	Sanok	109 042
24.	Sokal	110 726
25.	Stary Sambor	59 509
26.	Strzyżów	58 577
27.	Tarnobrzeg	77 250
28.	Żółkiew	99 562
RAZEM		2 875 193

Tabela 1. Zestawienie wykonane na podstawie tabeli opublikowanej przy „Mapie Małopolski z podziałem na województwa" oznaczonej w tekście numerem 2.

3. Mapa, którą oznaczyliśmy numerem 3 opisana została jako „Mapa Placówek Kulturalno Oświatowych Z. Z. K.". Poza legendą, na której umieszczono graficzne odnośniki dotyczące szczegółów zgodnych z nazwą mapy, nie podano żadnych innych cech, które mogłyby być przydatne zarówno w określeniu jej datowania, jak i charakteru. Dokonując analizy przyjęto, że najbardziej prawdopodobny, wymieniony w nazwie skrót, oznaczać może Związek Zawodowy Kolejarzy. Idąc tym śladem dokonano kwerendy wszystkich sprawozdań z działalności tego związku za poszczególne lata, znajdujących się w zbiorach Biblioteki Muzeum Niepodległości[9]. Analiza danych znajdujących się w jednej z nich, podanych na stronach 97−119 – opracowanych następnie na mapie w formie graficznej − jak też podobieństwo wykonania wykresów (rodzaj fontów, technika wykonania, a także ich kolor) na wklejkach pomiędzy stronami 72−73, 80−81, 96−97 i 152−153 tegoż sprawozdania, wykazały, że omawiana mapa pochodzi z opracowania o sygn. BMN 20129 i dotyczy okresu od 1 lipca 1922 do 30 czerwca 1924 roku[10]. Na obszarze województwa lwowskiego naniesione zostały następujące miejscowości: Drohobycz, Jarosław, Lwów, Przemyśl. Rzeszów oraz Sambor. Zgodnie z legendą możemy odczytać z mapy, iż w Drohobyczu funkcjonowały związkowe biblioteki i czytelnie, orkiestry, kina (z odczytami), chóry oraz zespoły teatralne, a z dokładniejszych danych wynika, że biblioteki stałe miały w swoich zasobach 600 tomów i w okresie sprawozdawczym wymieniły 100 tomów z centralną biblioteką związkową. W Jarosławiu zaznaczono funkcjonowanie samych bibliotek i czytelni, natomiast we Lwowie działały: czytelnie i biblioteki stałe dysponujące liczbą 648 tomów, zespoły teatralne, kluby sportowe oraz kina, w których odbywały się też odczyty. W Przemyślu zaznaczono orkiestry oraz biblioteki stałe i czytelnie dysponujące 532 tomami, a w okresie sprawozdawczym wymieniające z biblioteką centralną 170 tomów. Z kolei w Rzeszowie Związek Zawodowy Kolejarzy aktywował orkiestry, zespoły

[9] W sumie 14 woluminów o następujących sygnaturach: 11801, 14725,17351, 19871, 20047, 20048, 20129, 20130, 20528, 20597, 20707, 6297, 7169, 7169.

[10] *Związek Zawodowy Pracowników Kolejowych Rzeczypospolitej Polskiej. Działalność Związku za okres dwuletni, od 1.VII 1922 r. do 30.VI 1924 r., Sprawozdanie Zarządu Głównego na VI-ty Walny Zjazd Delegatów Kół w Krakowie, 1924 nakładem Zarządu Głównego Z.Z.K. w Warszawie*. Ponadto w spisie tabel, wykazów, fotografii i map umieszczonym na końcu opracowania, w poz. 27 podano: „Mapa placówek oświatowo-kulturalnych Z.Z.K., za tekstem".

teatralne i chóry, zaś biblioteki stałe dysponowały 1100 tomami książek. W Samborze działały związkowe zespoły teatralne, chóry, kina, w których odbywały się też odczyty oraz biblioteki i czytelnie dysponujące 50 tomami. Oczywiście na podstawie samej mapy niemożliwe jest podanie dokładniejszej liczby poszczególnych placówek i zapewne w wielu wypadkach już samo wymienienie ich w liczbie mnogiej nie jest precyzyjne.

4. Następna w chronologicznej kolejności jest mapa prezentująca stan organizacji Kas Chorych w Polsce na dzień 1 stycznia 1925 roku[11]. Przedstawia

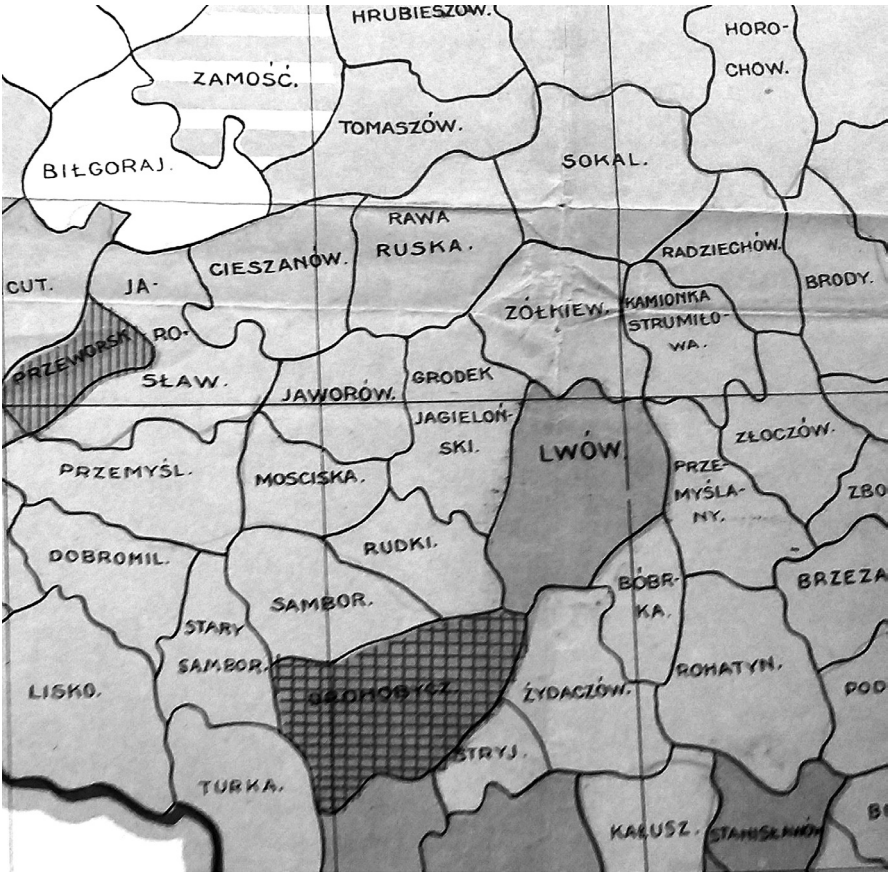

Mapa nr 4. „Stan organizacyjny Kas Chorych w Polsce w dniu 1.I.1925", Polska Agencja Wydawnicza, Warszawa 1925, 65x62 cm, złoż. 22x14,5 cm

[11] „Stan organizacyjny Kas Chorych w Polsce w dniu 1.I.1925"; Polska Agencja Wydawnicza, Warszawa 1925; 65x62 cm, złoż. 22x14,5 cm; egz. z piecz.: No Biblioteki Józefa i Zofii Dąbrowskich; sygn. BMN 14558.

ona procentowy stosunek ogółu ludności do ilości uprawnionych do korzystania z kas w poszczególnych powiatach II RP. Można z niej wywnioskować, iż na obszarze województwa lwowskiego sytuacja najlepiej wyglądała w powiecie drohobyckim, choć i tam z Kas Chorych korzystało poniżej 45% uprawnionych. W dwóch powiatach: krośnieńskim i przeworskim współczynnik ten wynosił, poniżej 30%, we lwowskim i strzyżowskim poniżej 15%, zaś w pozostałych powiatach poniżej 10%. Należy jednak zauważyć, iż wskaźnik nieprzekraczający 10% dominował w dużej części powiatów II RP, a w innych kasy były dopiero w stanie organizacji. Najlepiej sytuacja wyglądała na terenach dawnego zaboru pruskiego. Wart zauważenia jest też fakt, iż na mapie zaznaczony został w województwie lwowskim powiat cieszanowski, który od 1 stycznia 1923 roku, w związku z przeniesieniem siedziby do Lubaczowa powinien być nazywany zgodnie z jego nową siedzibą. Oznaczać to może m.in., iż nie wszystkie struktury administracyjne zdążyły się − w okresie 1923−1925 − przenieść z Cieszanowa do Lubaczowa bądź prezentowane na mapie dane zebrane zostały w dużo wcześniejszym okresie.

5. Inną mapą datowaną na 1925 rok jest dwujęzyczna (polsko-francuska) „Mapa elektryczna Rzeczypospolitej Polskiej”[12]. Zaznaczono na niej elektrownie użyteczności publicznej oraz prywatnej z podziałem na elektrownie o prądzie stałym, zmiennym i mieszanym oraz z zaznaczeniem grup elektrowni i elektrowni będących w budowie. Poszczególne zakłady ponumerowane zostały liczbami arabskimi odpowiadającymi numeracji zawartej w wydanej, w tym samym 1925 roku, publikacji *Statystyka zakładów elektrycznych w Polsce*. Cyframi rzymskimi oznaczone zostały grupy zakładów. Wielkość średnic okręgów zamieszczona w legendzie mapy oznacza wielkość mocy instalowanej elektrowni użyteczności publicznej, zaś wielkość kwadratów analogicznie dotyczy mocy instalowanej zakładów użyteczności prywatnej. Na obszarze województwa lwowskiego, bez bardziej szczegółowych obliczeń dotyczących mocy instalowanej, elektrownie użyteczności publicznej wytwarzające prąd stały funkcjonowały w następujących powiatach (w nawiasach podany jest numer statystyczny zakładu): drohobyckim (288, 387, 594), jaworowskim (440), krośnieńskim (434), łańcuckim (224), przemyskim (285), rawskim (505), rzeszowskim (298), samborskim (299),

[12] „Mapa elektryczna Rzeczypospolitej Polskiej: Production de l′energie électrique en Pologne 1925”; Ministerstwo Robót Publicznych, Wydział Elektryczny; ZG E. K. Koziańskich, Warszawa 1925; 42x39 cm; sygn. BMN 15711.

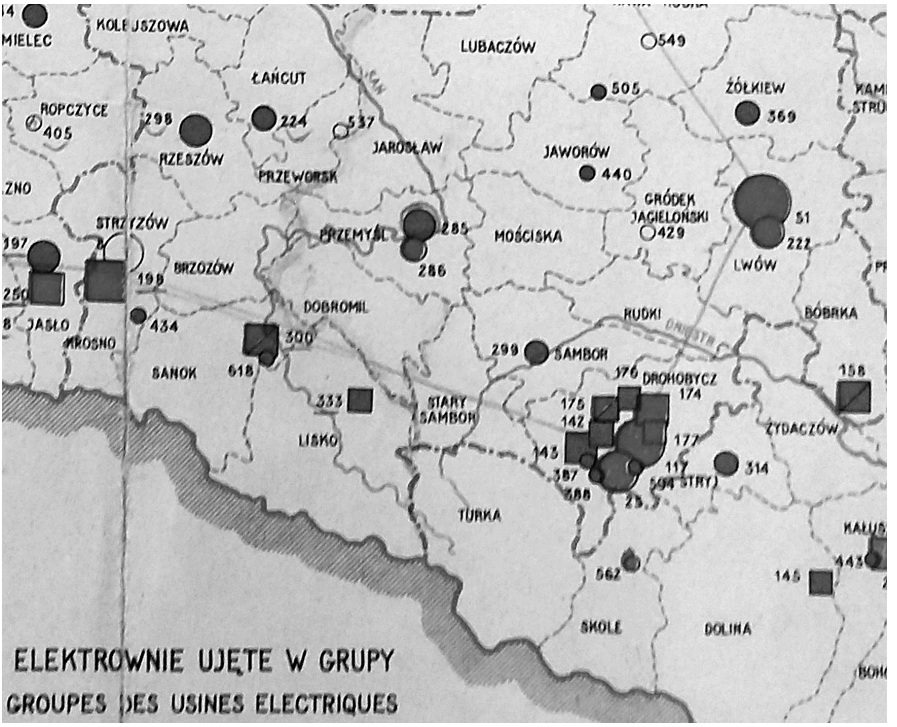

Mapa nr 5. „Mapa elektryczna Rzeczypospolitej Polskiej: Production de l'energie électrique en Pologne 1925", Ministerstwo Robót Publicznych, Wydział Elektryczny, ZG E. K. Koziańskich, Warszawa 1925; 42x39 cm

sanockim (618), żółkiewskim (369). Z kolei elektrownie produkujące prąd zmienny znajdowały się w powiatach: drohobyckim (25, 117), lwowskim (51, 222), niskim (253), przemyskim (286). Elektrownie użyteczności prywatnej wytwarzające prąd stały pracowały w powiatach: drohobyckim (142, 143, 176) oraz liskim[13] (333). Natomiast prąd zmienny na rzecz użyteczności prywatnej produkowany był w powiatach: drohobyckim (174,177) i krośnieńskim (198). Według omawianej mapy, elektrowni dostarczających prąd mieszany na rzecz użyteczności publicznej, w województwie lwowskim nie było, zaś na rzecz użyteczności prywatnej działały zakłady w powiatach: bóbreckim (158), drohobyckim (175) i sanockim (300). W okresie powstania mapy budowę elektrowni rozpoczęto w powiatach: gródeckim (429), przeworskim (537), rawskim (549), strzyżowskim (8). Natomiast grup elektrowni na terenie województwa lwowskiego nie było. Z powyższego opisu jedno-

[13] Jest to pierwotna nazwa powiatu leskiego.

znacznie wynika, iż w województwie lwowskim największe skupisko elektrowni − prawie połowa − znajdowało się w najbardziej uprzemysłowionym powiecie drohobyckim.

6. Kolejną mapą wydaną w 1925 roku, znajdującą się w zbiorach Biblioteki Muzeum Niepodległości, jest „Orientacyjna mapa automobilowa Rzeczypospolitej Polskiej”[14]. Zaznaczono na niej szosy główne i drugorzędne, trakty, a także koleje dwu- i jednotorowe, koleje wąskotorowe i odcinki w budowie. W opisie zastrzeżono, iż szosy i trakty podane są w sposób schematyczny, zaś koleje według ich właściwego biegu. Pomiędzy poszczególnymi odcinkami podano odległości kilometrowe. Ogólny rzut oka na mapę pozwala wysnuć wniosek, iż województwo lwowskie było skomunikowane w stosunku do całości kraju w sposób zadowalający. Oczywiście na podstawie mapy nie można wywnioskować, ile odcinków dróg wymagało napraw po zniszczeniach wojennych bądź w ogóle wymiany nawierzchni. Trudno jest też rozstrzygnąć konieczność i zakres modernizacji połączeń kolejowych.

7., 8., 9. Na następnych trzech mapach mamy odniesienia do tzw. koncesji dla firmy W.A. Harriman et Comp. Incorporated z Nowego Jorku. Sprawa jej przyznania i wątpliwości z tym związane budziły wówczas wiele kontrowersji. Chodziło wszakże o koncesję obejmującą 1/6 terytorium kraju, w dodatku najlepiej przemysłowo rozwiniętą[15]. Dla piszącego sprawa jest interesująca z uwagi na to, że w pewnej części jej zakres terytorialny obejmuje zachodnią część województwa lwowskiego. Pierwsza z omawianych map (nr 7) datowana jest na 1927 rok i jako kolejna dotyczy elektryfikacji Polski[16]. W podobny też − jak na wcześniej omówionej mapie nr 5 – sposób, zaznaczono na niej elektrownie użyteczności publicznej oraz prywatnej, jednak już bez podziału na elektrownie o prądzie stałym, zmiennym i mieszanym. Przy poszczególnych zakładach nie naniesiono też numeracji odpowiadającej statystyce zakładów elektrycznych. Natomiast zachowano dla obliczeń

[14] „Orientacyjna mapa automobilowa Rzeczypospolitej Polskiej”; skala 1:1 000 000; oprac. Karol Motyczko, Wydawnictwo Automobilklubu Polskiego, Warszawa 1925, 95x85 cm, BMN niezinw.

[15] Szerzej o zagadnieniu na łamach Organu Ministerstwa Robót Publicznych i Polskiego Towarzystwa Politechnicznego − „Czasopismo Techniczne” 1929, nr 21 z dn. 10.11., R. 47; źródło: http://bcpw.bg.pw.edu.pl/Content/4434/21ct1929_nr21.pdf [dostęp: 23.12.2016].

[16] „Mapa elektryfikacji Polski, Stan z 1927 r.”; Warszawa po 1.02.1928 r.; 43x37,5 cm; sygn. BMN 15710/1.

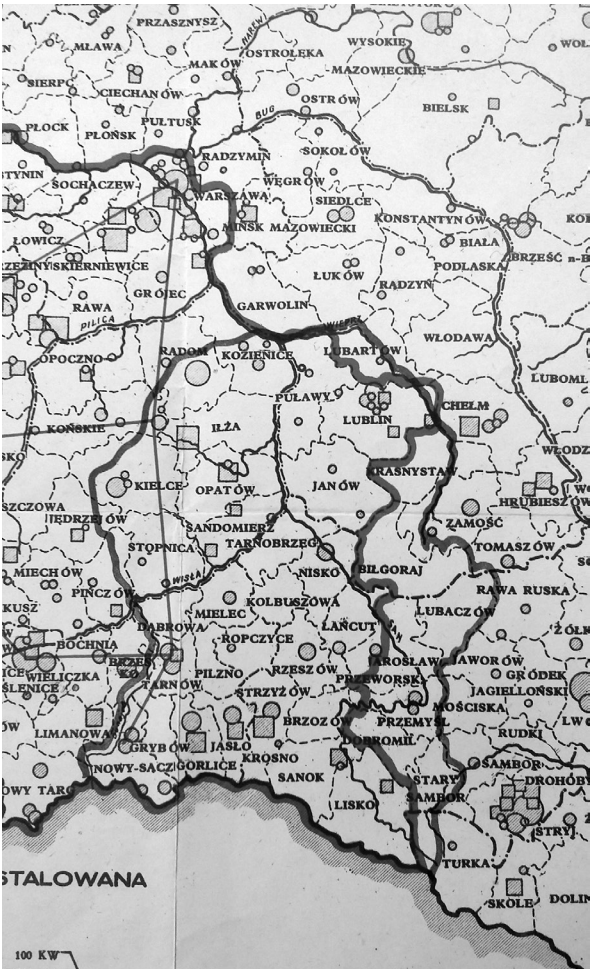

Mapa nr 7. „Mapa elektryfikacji Polski, Stan z 1927 r.", Warszawa po 1.01.1928 r., 43x37,5 cm

zasadę, że wielkość średnic okręgów zamieszczona w legendzie mapy oznacza wielkość mocy instalowanej elektrowni użyteczności publicznej, zaś długość boków kwadratów analogicznie dotyczy mocy instalowanej zakładów użyteczności prywatnej. Jak podano w opisie, przedstawia ona stopień zelektryfikowania Polski w roku 1927 oraz wskazuje, za pomocą naniesionych czerwonych granic, położenie planowanego terenu koncesyjnego firmy Harriman w odniesieniu do całego kraju. Naniesione niebieskie granice określają „obszar bezpieczeństwa", który miał być uprzemysłowiony, dzięki protekcyjnej polityce państwa. Między innymi nowo powstające na tym

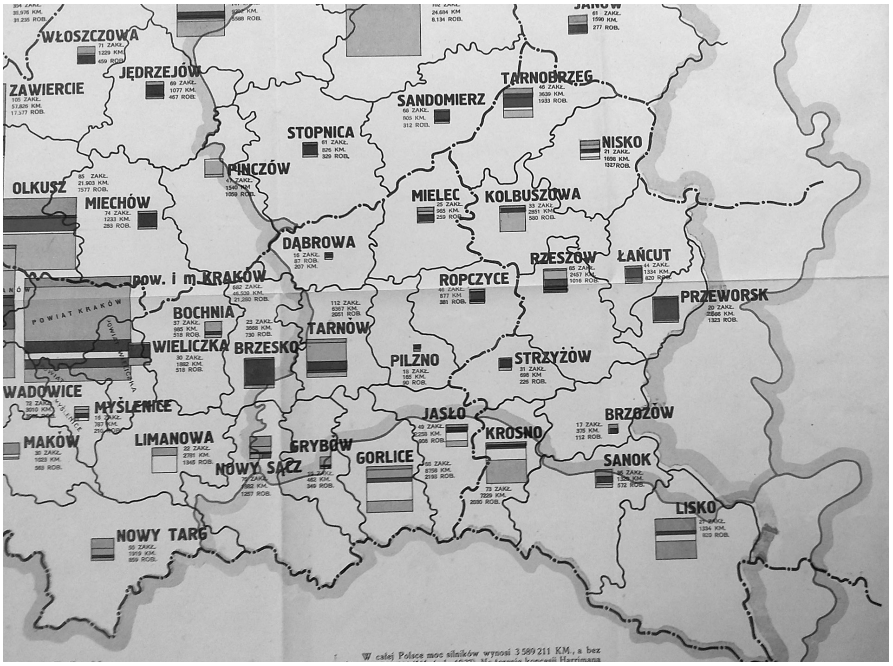

Mapa nr 8. „Mapa uprzemysłowienia terenu przyszłej koncesji Harrimana", skala 1:600 000, Druk offset. S.A.Z.G. „Drukarnia Polska", Warszawa po 1928 r., 74x67 cm

terenie zakłady przemysłowe i komunikacyjne zapewnione miały mieć ulgi na mocy rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 22 marca 1928 roku[17]. Naniesione na mapie czerwone linie oznaczają projektowane sieci przesyłowe wysokiego napięcia o przesyłowej mocy ponad 100 000 woltów. Jak wynika z mapy, na obszarze województwa lwowskiego nie były one jednak projektowane. Wymieniony „obszar bezpieczeństwa" rozciągał się częściowo na terenie województwa w ten sposób, iż jego granice, poczynając od południowej granicy Polski przebiegały zgodnie ze wschodnimi granicami powiatów: Stary Sambor, Przemyśl, odcinkiem granicy pomiędzy Jarosławem i Jaworowem i dalej wschodnią granicą powiatu lubaczowskiego. Z kolei obszar koncesji Harrimana, poczynając od południowej granicy kraju, wyznaczała mało na mapie czytelna granica pomiędzy powiatami turczańskim a leskim i dalej dobromilskim a brzozowskim, przecinając powiat jarosławski z pozostającym po stronie koncesyjnej Jarosławiem do północnych granic województwa.

[17] Dziennik Ustaw Nr 36 z 1928 r., poz. 329.

Mapa nr 9. „Mapa elektryfikacji terenu przyszłej koncesji Harrimana", skala 1:600 000; Druk offset. S.A.Z.G. „Drukarnia Polska", Warszawa po 1928 r., 75,5x64 cm

Z kolei mapa, którą umownie oznaczono numerem 8, przedstawia stan uprzemysłowienia poszczególnych powiatów mających wejść w skład obszaru koncesyjnego[18]. Mapę sporządzono na podstawie danych Głównego Urzędu Statystycznego za rok 1928. Przedstawiono na niej, za pomocą słupkowych wykresów, udział poszczególnych gałęzi przemysłu, liczbę zakładów i robotników, a także moc pobieraną przez silniki. Wykorzystanie mapy do dokładnego ustalenia udziału procentowego przypadającego na dany sektor gospodarki może, z uwagi na jakość wydruku, sprawić pewne trudności. Warto też wziąć poprawkę na fakt, iż za bazę posłużyły jej twórcom wyliczenia pobieranej mocy KM silników zainstalowanych w zakładach. Niemniej jednak stanowi interesujące źródło dające ogólny pogląd na zagadnienie, a w naszym wypadku na stopień zaawansowania gospodarki ujętych powiatów województwa lwowskiego pod koniec lat 20. XX wieku, co próbuję zobrazować w tabeli nr 2. Na mapie, podobnie jak na poprzednio omawianej (nr 7), zaznaczono też granicę tzw. „obszaru bezpieczeństwa", jednakże w bardziej przejrzysty sposób, który wskazuje, że protekcją państwa nie planowano objąć prawie całości (poza północnymi

[18] „Mapa uprzemysłowienia terenu przyszłej koncesji Harrimana"; skala 1:600 000; Druk offset. S.A.Z.G. „Drukarnia Polska", Warszawa po 1928 r.; 74x67 cm; sygn. BMN 15710/2.

fragmentami) powiatów: krośnieńskiego, liskiego i sanockiego. Ponadto w legendzie mapy podano wyliczenie, iż w całej Polsce moc silników wynosi 3 589 211 KM, w tym na Śląsku 1 766 467 KM (dane za rok 1927), a na terenie koncesji Harrimana 1 370 001 KM (dane z 1928 roku). Z powyższego wynika, iż przyjmując wyliczenia zawarte w tabeli nr 2 (28 329 KM), moc wszystkich silników pracujących w wymienionych powiatach województwa lwowskiego przekraczała nieznacznie 1% w stosunku do całości obszaru koncesyjnego.

	Powiat	Przemysł (w orientacyjnych proporcjach)	Liczba zakładów	Liczba robotników	KM
1.	Brzozów	mineralny, górniczy i hutniczy (50%) spożywczy (50%)	17	112	375
2.	Kolbuszowa	mineralny, górniczy i hutniczy (85%) spożywczy (10%) inne (5%)	33	580	2 851
3.	Krosno	mineralny, górniczy i hutniczy (60%) chemiczny (30%) spożywczy + metalowy + inne (10%)	73	2 030	7 229
4.	Lisko	mineralny, górniczy i hutniczy (47%) inne (40%) chemiczny (8%) spożywczy (5%)	21	820	1 334
5.	Łańcut	spożywczy (65%) włókienniczy (20%) mineralny, górniczy i hutniczy (10%) chemiczny (5%)	44	820	1 334
6.	Nisko	inne (25%) spożywczy (25%) chemiczny (25%) wodociągi i elektrownie (20%) mineralny, górniczy i hutniczy (5%)	21	1 327	1 698
7.	Przeworsk	spożywczy (90%) włókienniczy (5%) mineralny, górniczy i hutniczy (5%)	20	1 323	2 666
8.	Rzeszów	wodociągi i elektrownie (40%) spożywczy (40%) metalowy (10%) inne (5%) włókienniczy (2,5%) mineralny, górniczy i hutniczy (2,5%)	85	1 016	2 457
9.	Sanok	inne (40%) spożywczy (40%) mineralny, górniczy i hutniczy (15%) chemiczny (5%)	36	572	1 320
10.	Strzyżów	spożywczy (70%) mineralny, górniczy i hutniczy (25%) inne (5%)	31	226	698
11.	Tarnobrzeg	wodociągi i elektrownie (50%) spożywczy (25%) mineralny, górniczy i hutniczy (10%) inne (10%) metalowy (5%)	112	2 051	6 367
	RAZEM		493	10 877	28 329

Tabela 2. Zestawienie wykonano na podstawie „Mapa uprzemysłowienia terenu przyszłej koncesji Harrimana", oznaczonej w tekście numerem 8. Przyjmuję możliwość procentowego błędu w proporcjonalnej ocenie słupkowych wykresów na 3−5% (obliczenia własne).

Ostatnia w grupie map dotyczących koncesji Harrimana, której w kolejności oznaczania przypada numer 9, dotyczy elektryfikacji interesującego nas terenu[19]. Wyszczególnione powiaty wchodzące w skład województwa lwowskiego są oczywiście analogiczne jak na mapie 8. Legenda mapy informuje, iż zaznaczono na niej odmiennymi kolorami obszary według zakładanego zapotrzebowania energii elektrycznej dla przyszłej koncesji. Dane te sporządzone zostały według wyliczeń inż. K. Siwickiego i wynika z nich, że przy ówczesnym stanie przemysłu i rolnictwa, powiatom: kolbuszowskiemu, łańcuckiemu, nisko, rzeszowskiemu, strzyżowskiemu i tarnobrzeskiemu powinna być zapewniona moc do 2 500 KWH/KM²[20]; brzozowskiemu, liskiemu, przeworskiemu i sanockiemu do 10 000KWH/KM², a krośnieńskiemu do 50 000 KWH/KM². Zaznaczone na mapie nazwy miast i osiedli dotyczą tylko miejscowości liczących ponad 3 000 mieszkańców. Ponadto te, spośród nich, które według statystyk Ministerstwa Robót Publicznych za rok 1927 nie posiadały zakładów energetycznych, zostały na mapie oznaczone czerwonymi literami. Szczegółowe zestawienie dotyczące zaznaczonych na mapie powiatów przynależnych administracyjnie do województwa lwowskiego przedstawione zostało w tabeli nr 3. Dodatkowo na mapie zaznaczone zostały obszary, na których wydane już zostały wcześniej uprawnienia. I tak na obszarach powiatów: brzozowskiego, krośnieńskiego i sanockiego, rozciągała się „Sieć Elektryczna Zagłębia Sanockiego", obejmująca jeszcze swym zasięgiem powiaty: gorlicki i jasielski, należące już do województwa krakowskiego. W uzupełnieniu należy dodać, że w opisie mapy podano, iż w 1927 roku, na terenie koncesyjnym wyprodukowane zostało 850 milionów kilowatogodzin, natomiast szacowane zapotrzebowanie obliczone zostało na 2 570 milionów kilowatogodzin rocznie.

[19] „Mapa elektryfikacji terenu przyszłej koncesji Harrimana"; skala 1:600 000; Druk offset. S.A.Z.G. „Drukarnia Polska", Warszawa po 1928 r.; 75,5x64 cm; sygn. BMN 15 710/3.

[20] Takie oznaczenie znajduje się w legendzie mapy, wg obecnej nomenklatury należałoby napisać kWh/km².

	Powiat	Miejscowości nieposiadające zakładów energetycznych (w nawiasach przedział, w którym wahała się liczba mieszkańców w tys.)	Miejscowości posiadające zakłady energetyczne (w nawiasach przedział, w którym wahała się liczba mieszkańców w tys.)
1.	Brzozów	Blizne (3−5), Domaradz (3−5), Dynów (3−5), Golcowa (3−5), Hańczów (3−5), Harta (3−5), Humniska (3−5), Izdebki (3−5), Łubno (3−5), Przysietnica (3−5), Stara Wieś (3−5), Wesoła (3−5)	Brzozów (5−10), Raksawa (3−5)
2.	Kolbuszowa	Cmolas[21] (3−5), Kolbuszowa (5−10), Krzątka (3−5), Lipnica (3−5), Majdan (3−5), Nienadówka (3−5), Wola Raniżowska (3−5)	Sokołów (3−5)
3.	Krosno	Dukla (3−5), Iwonicz (3−5), Korczyna (3−5), Krościenko (3−5), Krościenko Wyżne (3−5), Niżna (3−5), Odrzykoń (3−5)	Krosno (5−10)
4.	Lisko	Lisko (3−5), Ustrzyki Dolne (3−5)	
5.	Łańcut	Albigowa (3−5), Brzóza Stadnicka (3−5), Giedlarowa (3−5), Grodzisko Dolne (3−5), Grodzisko Górne (3−5), Husów (3−5), Królewska Brzoza (3−5), Krzemienica (3−5), Leżajsk (5−10),Wola Zarzycka (3−5), Żołynia (3−5)	Łańcut (5−10), Raksawa (3−5)
6.	Nisko	Jeżowo (3−5), Pysznica (3−5), Rudnik (3−5), Ulanów (3−5)	Kamień (3−5), Nisko (5−10)
7.	Przeworsk	Budy Przeworskie (3−5), Gorliczyno (3−5), Kańczuga (3−5), Markowa (3−5), Sietesz[22] (3−5)	Przeworsk (3−5)
8.	Rzeszów	Błażowa (5−10), Chmielnik (3−5), Hyżne (3−5), Kąkolówka (3−5), Kraczkowo (3−5), Niechobrz[23] (3−5), Przybyłów (3−5), Straszydle (3−5), Świlcza (3−5), Tyczyn (3−5)	Rzeszów (25−100)
9.	Sanok	Besko (3−5), Odrzechowa (3−5), Rymanów (3−5), Wisłok Wielki (3−5), Zagórz (3−5).	Sanok (5−10)
10.	Strzyżów	Godowa (3−5), Lutcza (3−5), Pstrągowa (3−5)	Strzyżów (5−10), Wysoka (3−5)
11.	Tarnobrzeg	Dąbrowica (3−5), Grębów (5−10), Rozwadów (3−5), Tarnobrzeg (3−5)	

Tabela 3. Zestawienie wykonane według danych przedstawionych na ,,Mapie elektryfikacji terenu przyszłej koncesji Harrimana", oznaczonej w tekście numerem 9.

[21] Na mapie użyto błędnego zapisu Smolas.

[22] Na mapie użyto błędnego zapisu Sietecz.

[23] Na mapie użyto błędnego zapisu Niechbórz.

10. Kolej na krótkie omówienie mapy numer 10 przedstawiającej okręgi wojskowe oraz ich dowódców według stanu na 1928 rok[24]. W opisie mapy czytamy:

Do 1939 r. obszar II RP był podzielony pod względem wojskowym na dziesięć okręgów. W każdym z nich stacjonowały przeważnie trzy dywizje piechoty [dp], brygada kawalerii [bkaw], pułk artylerii ciężkiej [pac] oraz oddział broni specjalnych [technicznych] i służb. Jednostki te stanowiły równowartość korpusu armijnego. Obszar DOK [Dowództwo Okręgu Korpusu – KB] nie pokrywał się z podziałem administracyjnym państwa.

Do 1926 r. dowódcy DOK byli pełnoprawnymi przełożonymi jednostek, oddziałów i służb stacjonujących na ich terenie. Po reorganizacji armii w 1928 r. (generalny inspektor Józef Piłsudski) – DOK zostały sprowadzone do roli organów administracyjno-gospodarczych, mobilizacyjnych i porządkowych. Uprawnienia dowódcze nad wymienionymi jednostkami zostały im odebrane. Do 1939 r. przyznano DOK uprawnienia w zakresie koordynacji wyszkolenia jednostek także na terenach obozów ćwiczebnych. Podlegała im ponadto organizacja obrony przeciwlotniczej [OPL] i obrony przeciwgazowej [OPGaz.]. Zostały im również podporządkowane brygady i półbrygady Obrony Narodowej [ON]. Na wypadek wojny, w planach mobilizacyjnych nie przewidywano użycia dowódców Okręgów Korpusów do dowodzenia wojskami.

II RP podzielona została na dziesięć DOK, oznaczonych poszczególnymi cyframi rzymskimi i rzeczywiście obszar żadnego z nich nie pokrywał się z terytorialnym podziałem kraju. Województwo lwowskie podzielone zostało pomiędzy dwa Okręgi: VI, którego siedzibą był Lwów i X z siedzibą w Przemyślu. Ten ostatni w zdecydowanej większości obejmował swym obszarem województwo. VI Okręgowi, rozciągającemu się na całe województwa stanisławowskie i tarnopolskie, spośród powiatów województwa lwowskiego przynależne były tylko powiaty: bóbrecki, lwowski, rawski, sokalski i żółkiewski. Dowódcami Okręgów, których portrety uzupełniają część opisową, byli w tym czasie: gen. dyw. Władysław Sikorski (DOK VI Lwów) oraz gen. bryg. inż. Andrzej Galica (DOK X Przemyśl).

[24] „Rzeczpospolita Polska: mapa i dowódcy Okręgów Korpusów stan na 1928 r."; reprint w oprac. Aleksandra Woźnego (z 10 portretami dowódców Okręgów), Wydawnictwo MS, Opole ok. 2008 r.; 48x34 cm; sygn. BMN 32124M.

11. Mapa polityczna Polski w opracowaniu Eugeniusza Romera i Józefa Wąsowicza składa się z części zasadniczej, ukazującej zgodnie ze swą nazwą administracyjny podział kraju, uzupełnionej o poglądowe mapy wykonane w mniejszej skali, przedstawiające dodatkowo następujące zagadnienia: strukturę Kościoła rzymskokatolickiego, szkolnictwo, sądownictwo, PKP i Pocztę, gęstość zaludnienia, narodowości, a także „płody kopalne" oraz mapkę nazwaną „morze" wraz z zaznaczeniem planu portu w Gdyni[25]. Na mapie zasadniczej zaznaczone są granice poszczególnych województw, a ich kolor stanowi tło całego obszaru danego województwa, co wzmacnia walory percepcyjne czytającego. Naniesione na niej zostały biegi większych rzek, wraz z ich nazwami, a także wyższe szczyty górskie i ważniejsze przełęcze wraz z nazwą i wysokością w m n.p.m. Legenda informuje, iż znaki graficzne oznaczają liczbę mieszkańców danych miejscowości, która zawiera się w następujących przedziałach: ponad 100 000, 25 000−100 000, 10 000−25 000, 5 000−10 000 oraz miejscowości inne; natomiast typ pisma (tj. rozmiar, kursywa itp.) informuje o jej znaczeniu administracyjnym, przy czym miasta tworzące oddzielne powiaty miejskie zostały podkreślone. Oprócz granic województw na mapie tej zaznaczone zostały też granice prowincji i powiatów. Ważnym uzupełnieniem jest naniesienie linii kolejowych z podaniem ich charakterystyki na: koleje dwu- i jednotorowe, wąskotorowe, w budowie i „kablowe", czyli górskie kolejki linowe. Ponadto zaznaczono też odpowiednimi znakami graficznymi siedziby wyższych uczelni, dyrekcji PKP, Dowództwa Okręgów Korpusów i uzdrowiska[26]. Wskazano też na siedziby arcybiskupów i biskupów obrządku rzymskokatolickiego i grekokatolickiego.

Wszystkie wymienione, dotyczące województwa lwowskiego informacje zostały poprawnie naniesione. Nie ma potrzeby, by wymieniać wszystkie miasta powiatowych, wydaje się, że ciekawszą będzie informacja o uzdrowiskach zaznaczonych na mapie w: Brzuchowicach (pow. Lwów), Iwoniczu (pow. Krosno), Łubniu Wielkim (pow. Gródek Jagielloński), Niemirowie (pow. Rawa Ruska), Rymanowie (pow. Sanok), Truskawcu (pow. Drohobycz) i Szkle (pow. Jaworów). Lwów został zaznaczony jako miasto, na którego terenie działają wyższe uczelnie, mieści się dyrekcja PKP,

[25] „Polska. Mapa polityczna"; skala 1:1 250 000; E. Romer, J. Wąsowicz, Instytut Kartograficzny im. E. Romera, nakładem Spółki Akcyjnej − Książnica Atlas, Lwów–Warszawa, lipiec 1934; 69,5x94,5 cm, kolor, sygn. BMN 16.705.

[26] Wydaje się, że także letniska.

Dowództwo Okręgu Korpusu i które jest siedzibą arcybiskupstwa rzymskokatolickiego i grekokatolickiego. Wyższa uczelnia zaznaczona została też w Dublanach, gdzie działał Wydział Rolniczo-Lasowy Politechniki Lwowskiej, zaś siedzibą biskupstw obydwu obrządków był Przemyśl. Dobre graficzne wykonanie mapy może też być przydatne przy analizie drożni i połączeń kolejowych przebiegających przez województwo. Umieszczone zostały także „inne miejscowości" − interesujące zagadnienie stanowi zasadność wybrania właśnie tych spośród wielu pozostałych.

Jak wspomniano, główna mapa została uzupełniona o kilka innych, poświęconych tematycznym zagadnieniom. Mapka przedstawiająca podział administracyjny Kościoła rzymskokatolickiego wskazuje, że województwo lwowskie, w całości podległe arcybiskupstwu lwowskiemu, podzielone było na następujące diecezje: przemyską (na jego przeważającej części), lwowską (północno-wschodnie powiaty) oraz tarnowską (w zasadzie pokrywającą się z obszarem powiatu krośnieńskiego). Z kolei mapka dotycząca rozgraniczenia okręgów szkolnych informuje, że województwo lwowskie w całości wchodziło w skład kuratorium lwowskiego. Gęstość zaludnienia przedstawiona na innej mapce pozwala na pobieżną analizę, z której wynika, iż w środkowo-poziomym pasie liczba mieszkańców województwa – bez ludności miast − wahała się pomiędzy 100−200 na 1 km². Dla północnego i południowego (bez terenów górskich) pasa liczba ta wynosiła 50−100 mieszkańców. Mapka z zaznaczoną przewagą narodowości zamieszkującej dane obszary jednoznacznie wskazuje na konglomerat polsko-rusiński[27] występujący na terenie województwa lwowskiego. Przewaga narodowości polskiej zaznaczyła się w północno-zachodnich jego powiatach, środkowa część była mocno przemieszana, zaś na pozostałym obszarze dominował żywioł rusiński. Z kolei mapka przedstawiająca „płody kopalniane" informuje, że przez południową część województwa przebiega pas złóż „oleju skalnego"[28], bardziej na południe, w wąskim pasie od wschodniej granicy do mniej więcej

[27] Było to określenie powszechnie używane w okresie dwudziestolecia międzywojennego, odnoszące się zarówno do ludności poczuwającej się do swojej ukraińskiej odrębności, jak też ludności wyrażającej swą odrębność w stosunku do Polaków, ale niedeklarującej ukraińskości. Zagadnienie to wymaga szerszego opracowania i z uwagi na zakres tematyczny niniejszego opracowania nie będzie tu szerzej omówione, choć termin ten będzie dalej stosowany zgodnie ze stanem faktycznym podanym w źródłach.

[28] Potoczna nazwa ropy naftowej.

połowy województwa, zaznaczono pasmo złóż soli i solanek karpackich, a w okolicach Borysławia wskazano na występowanie wosku ziemnego[29].

W kartotece BMN nie podano roku wydania omawianej mapy informując tylko – po 1918. Wydaje się jednak, że dokładniejszą odpowiedź można znaleźć w dolnym prawym narożniku, gdzie na ramce podającej szerokości i długości geograficzne umieszczono zapis „VII/34"[30]. O prawdopodobieństwie datacji na lipiec 1934 roku mogą świadczyć m.in.: umieszczone powiększenie planu portu w Gdyni, na którym zaznaczono już jego pełną zdolność ze wszystkimi basenami i nadbrzeżem oraz powiat turczański zaznaczony na mapie w obrębie województwa lwowskiego, do którego został włączony dopiero 17 kwietnia 1931 roku[31]. O tym, że mapa powstała po 1931 roku świadczy fakt, iż Stary Sambor nie został na niej zaznaczony jako miasto powiatowe, a przestał nim być na skutek włączenia go właśnie do powiatu turczańskiego z dniem 1 kwietnia 1932 roku[32].

12. Mapa fizyczna Rzeczypospolitej według stanu na rok 1934 jest kolejną z omawianych map[33]. Została ona wydana w formie łącznej wraz z dwoma innymi – mapą kapitana Korpusu Artylerii Koronnej B. Folina z 1770 roku oraz Służby Topograficznej Wojska Polskiego z 1992 roku. W skład komitetu redakcyjnego tejże edycji weszli: Wojciech Brzosko, Andrzej Marcinkiewicz, Tadeusz Rawski oraz Andrzej Trysła. W odniesieniu do omawianej mapy na jej obwolucie zamieszczona została nota autorstwa Andrzeja Marcinkiewicza, w której czytamy:

---

[29] Dawna nazwa ozokerytu. Warto wspomnieć, że właśnie w okolicach Borysławia występuje jego największe skupienie na świecie, a w latach 50. XIX wieku jego wydobycie przynosiło zysk większy niż ropy naftowej. Jest wykorzystywany przy wyrobie świec woskowych, smarów stałych – jako dodatek antykorozyjny i zagęszczający, past do butów oraz w elektronice jako masa izolacyjna. Służy też jako impregnat do tkanin, drewna i papieru – m.in. wyrobu politury i kalki, ma także zastosowanie w kosmetologii.

[30] Tego typu datacje były zresztą często stosowane.

[31] Dz. U. 1931 nr 34 poz. 238.

[32] Dz. U. 1932 nr 6 poz. 36.

[33] „Rzeczpospolita Polska. Mapa−1934 r."; skala 1:1000 000; Wojskowy Instytut Geograficzny, Warszawa 1934; reprint wykonany w oparciu o oryginał znajdujący się w zbiorach Centralnej Biblioteki Wojskowej, nakładem Przedsiębiorstwa Handlowo-Usługowego „Polkart" Sp. z o.o., Warszawa 1992; 100x93 cm, złoż. 23,5x13,5cm; sygn. BMN 23 782.

Mapa II Rzeczypospolitej stanowi reprodukcję mapy opracowanej w Wojskowym Instytucie Geograficznym (WIG), której druk − w 1 wydaniu – zakończono się w sierpniu 1934 roku. Materiałem wyjściowym były opracowane w WIG-u, a pokrywające Polskę, arkusze Międzynarodowej Mapy Świata w skali 1:1000 000. Na prezentowanej mapie zwiększono jednak znacznie liczbę miejscowości (o 74%) oraz dodano cieniowanie rzeźby terenu uplastyczniając jej obraz. Cały skomplikowany rysunek mapy, wraz z napisami, wyryty był – przed drukiem – na kamieniu litograficznym. Niniejsza mapa reprodukuje wydanie II, ze zredukowaną skalą barw hipsometrycznych.

Legenda mapy informuje, że dokonano na niej graficznego rozróżnienia charakteru miast. Poza stolicą wyodrębniono miasta wojewódzkie, powiatowe, miasta, miasteczka oraz inne miejscowości. Ponadto, za pośrednictwem wielkości i kroju fontów wskazano na liczbę ich ludności w następujących przedziałach: poniżej 3 tys., 3−5 tys., 5−10 tys., 10−25 tys., 25−100 tys., ponad 100 tys. mieszkańców[34]. Na mapie naniesione też zostały koleje dwu- i jednotorowe (z zaznaczeniem ważniejszych stacji), wąskotorowe i w budowie, poza tym szosy, trakty, drogi inne. Naniesiono też warstwice i izobaty, cechy wysokości i głębokości, punkty wskazujące na początki żeglugi, kanały, obszary bagniste, większe porty i latarnie morskie. Barwnie zaznaczono też obszary leśne i niziny charakteryzujące się przewagą łąk. Ponadto naniesione zostały lotniska, radiostacje, zdrojowiska, uzdrowiska, skupienia kopalń i szybów naftowych. Odnośnie województwa lwowskiego skupiska szybów naftowych zaznaczono w rejonie: Borysławia, Grabownicy (pow. Brzozów), Miejsca Piastowskiego−Iwonicza (pow. Krosno), Odrzykonia−Jedlicza (pow. Krosno), Ropienki (pow. Lesko), Schodnicy (pow. Borysław), Starej Soli−Sambora Starego (pow. Sambor). Skupisko kopalń naniesione zostało w Stebniku (pow. Borysław). Lotniska zaznaczone zostały w Krośnie oraz w Skniłowie pod Lwowem. W tym ostatnim naniesiono też radiostację. Zdrojowiska oznaczono w Brzozowie, Horyńcu (pow. Lubaczów), Iwoniczu (pow. Krosno), Lubieniu Wielkim (pow. Gródek Jagielloński), Niemirowie (pow. Rawa Ruska), Rymanowie (pow. Sanok), Szkle (pow. Jaworów) oraz Truskawcu (pow. Borysław).

W dalszej części cytowanej wcześniej noty wydawniczej uzyskujemy również zwięzłą informację dotyczącą pierwotnego wydawcy mapy:

[34] Przy czym na powiększeniach „Warszawa i okolice", „Zagłębie Węglowe", „Wybrzeże Polskie" − tzw. kartonach – użyto fonty innej wielkości i rodzaju.

Wojskowy Instytut Geograficzny – jako jedyną w II Rzeczypospolitej państwową centralną służbę topogeodezyjno-kartograficzną – utworzono w Warszawie 19 grudnia 1918 r., a więc wkrótce po uzyskaniu niepodległości. W ciągu 21 lat istnienia wyrósł on na jedną z najlepszych na świecie instytucji kartograficznych. Główny wysiłek skoncentrował na produkcji map 1:25 000 (szczegółowa), 1:1000 000 (taktyczna) i 1:300 000 (operacyjna). Mapami w tych dwóch ostatnich skalach pokryto całe terytorium państwa. Przy opracowaniu map szeroko wykorzystywano materiały kartograficzne pozostałe po zaborcach, zwłaszcza w pierwszym okresie działania WIG-u. Nowsza wersja mapy 1:100 000, publikowana w latach 1931−1939, zdobywała uznanie za swój kształt graficzny na wystawach międzynarodowych. Oryginalnym, szczególnie nowoczesnym, opracowaniem WIG-u była też mapa Polski 1:5000 000 z lat trzydziestych, przeznaczona głównie dla lotnictwa. Podczas II wojny światowej działalność WIG-u znalazła kontynuację zarówno na Zachodzie (Sekcja WIG w Edynburgu w Szkocji), 12 Kompania Geograficzna przy 2 Korpusie Polskim we Włoszech), jak i w okupowanym kraju („Schronisko" – konspiracyjna służba kartograficzna Armii Krajowej).

13. Mapa „Polska południowo-wschodnia"[35] jest mapą fizyczną, na której oprócz typowego przedstawienia ukształtowania terenu – skala barw warstwic zawiera się w przedziałach: do 200, 200−300, 300−400, 400−500, 500−700, 700−1000, 1000−1500, 1500−2000, 2000−2500 i pow. 2500 m n.p.m. – naniesione zostały biegi większych rzek, szczyty górskie oraz przełęcze wraz z nazwami, a także orientacyjne cechy wysokości i głębokości oraz obszary bagniste. Na mapie usytuowane są też miejscowości z graficznym rozróżnieniem charakteru miasta na: stolicę, miasto wojewódzkie, miasto powiatowe, miasto, miasteczko i inne oraz liczbą mieszkańców zaznaczoną za pomocą wielkości i stylu użytego rodzaju czcionki w przedziałach: poniżej 3 000, 3 000−5 000, 5 000−10 000, 10 000−25 000, 25 000−100 000 i ponad 100 000 mieszkańców. Poza tym zaznaczony jest przebieg linii kolejowych z podziałem na: kolej dwu- i jednotorową, wąskotorową oraz będącą w budowie, a co ciekawe z naniesieniem również nazw ważniejszych stacji. Drożnia wyrażona jest podziałem na: szosy, trakty i inne. Wśród innych elementów opisanych w legendzie mapy znajdują się: kanały żeglowne i miejsca

[35] „Polska południowo-wschodnia": wycinek z mapy „Rzeczypospolitej Polskiej"; skala 1:1 000 000; wydana przez Wojskowy Instytut Geograficznego, Nasza Księgarnia, Warszawa 1937; 63x57 cm; sygn. BMN 29948.

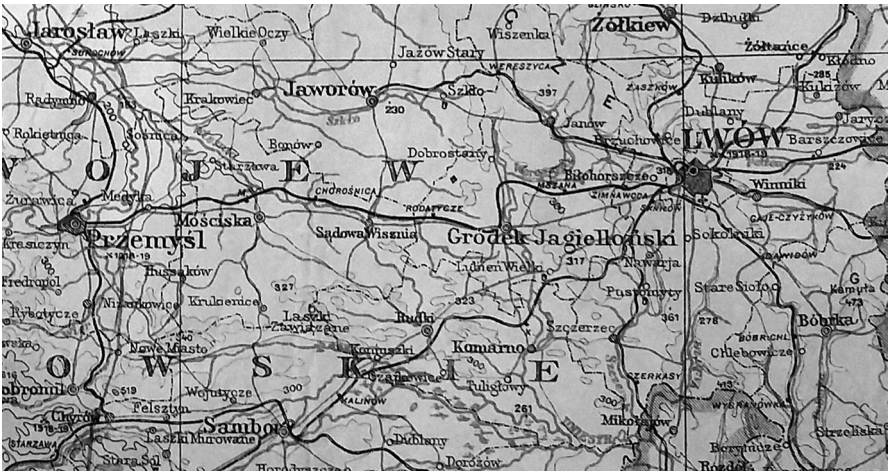

Mapa nr 13. „Polska południowo-wschodnia", wycinek z mapy „Rzeczypospolitej Polskiej", skala 1:1 000 000, wydana przez Wojskowy Instytut Geograficzny, Nasza Księgarnia, Warszawa 1937, 63x57 cm

początków żeglugi, latarnie morskie i większe porty, pobojowiska, lotniska, radiostacje, zdrojowiska[36] i uzdrowiska, skupienia[37] kopalń i szybów naftowych oraz granice: państwowe, wojewódzkie, powiatowe i polskich wód terytorialnych. Mapa stanowić może bardzo ciekawy materiał pomocniczy przy badaniach z zakresu wielu dziedzin. Warto jedynie nadmienić, iż oznaczenia tzw. pobojowisk w granicach województwa lwowskiego umieszczone zostały przy nazwach następujących miejscowości: Lwów (1918−1919), Przemyśl (1918−1919) oraz Rawa Ruska (1918−1920).

14. „Mapa samochodowa Polski na rok 1936/37"[38], przedstawia sieć komunikacyjnych połączeń drogowych oraz kolejowych, przy czym zaznaczyć należy, iż te ostatnie zaznaczone zostały bez podziału na kategorie, jedynie z uwzględnieniem większych stacji kolejowych. Natomiast drożnia przedstawiona jest na mapie według przedstawionego w legendzie graficznie wyróżniającego się podziału na: główne szlaki, drogi o nawierzchni nowoczesnej, szosy I klasy (dobre), szosy II klasy (gorsze) oraz trakty. Co więcej na mapie

[36] Miejscowość, w której są źródła wód leczniczych w odróżnieniu od uzdrowiska, którego cechą wyróżniającą mogą być wyłącznie warunki klimatyczne.

[37] Czyli Zagłębia.

[38] „Mapa samochodowa Polski na rok 1936/37"; skala 1:000 000; wykonał Z. Jaworski – kartograf, Wydawca A. Chmieliński Zakłady litograficzne „POLGRAF" Warszawa 1937; 100x78 cm; sygn BMN 28654.

naniesione zostały: odległości w km na głównych szlakach (kilometraż duży) oraz tzw. kilometraż mały, podający szczegółowsze odległości pomiędzy poszczególnymi miejscowościami. Warto też podkreślić, że na mapie przedstawiona została numeracja poszczególnych dróg i traktów państwowych. Oczywiście zaznaczone też zostały ważniejsze miejscowości z graficznym podziałem na: miasta wojewódzkie, powiatowe i inne. Ponadto naniesione zostały większe rzeki, jeziora i kanały, a także linie żeglugi osobowej (rzecznej), granica państwa i województw. Całość uzupełniają oznaczenia granicznych urzędów celnych z odprawą osób i ich środków lokomocji, promy, uzdrowiska i letniska, orientacyjne punkty wysokościowe w terenie oraz stacje obsługi firmy „Bosch". Ten ostatni fakt może świadczyć, że wymieniona firma mogła w pewien sposób sponsorować wydanie mapy. Z uwagi na zamieszczone wokół mapy oferty wielu innych firm[39], nie można ustalić proporcji partycypacyjnego udziału każdej z nich w tym przedsięwzięciu. Jako ciekawostkę można podać, iż w kontekście województwa lwowskiego wymieniono w reklamach: firmę Wiktor Litwin jako rejonową stację obsługi firmy „Bosch" we Lwowie, przy ul. Kopernika 16, z podaniem numeru telefonu 4-79 oraz stację obsługi przedstawicielstwa „Polskiego Fiata", znajdującą się także we Lwowie przy placu Mariackim numer 5. Biorąc pod uwagę wizualną stronę mapy należy przyjąć, że województwo lwowskie wyróżniało się w stosunku do całości kraju dobrą siecią komunikacyjną, choć oczywiście poza przyjętą klasyfikacją dróg, nic nie można powiedzieć o ich jakości.

15. Dwustronna mapa „Polska 1939. Mapa samochodowa – stan dróg na 1939/1940", wraz z 63 planami miast, mapą budowy dróg w latach 1918−1939, tabelą odległości pomiędzy miejscowościami. Pierwsza strona zawiera mapę samochodową Polski, będącą jej częścią zasadniczą, z wyodrębnioną powiększoną mapą Zagłębia Węglowego[40]. Dodatkowo ponad nią umieszczone zostały, opracowane w większej skali, mniejsze mapy obrazujące: podział administracyjny kraju, jego dyluwium, gęstość zaludnienia, narodowości, szosy nowoczesne oraz fizyczna mapa Polski[41], poniżej której znalazły się też

[39] M.in. na okładce mapy po złożeniu zamieszczone są reklamy oleju „Mobil" firmy Vacuum Oil Company S.A. i żarówek samochodowych „Philips".

[40] Mapa zasadnicza nie jest reprintem. Stanowi reedycję zestawioną z map znajdujących się w zbiorach jej autora, Piotra Kamińskiego; skala 1:1 250 000; PTR Kartografia, Warszawa 2006; 98x68 cm; sygn. BMN 31824.

[41] Źródłem umieszczonych wokół niej mniejszych map jest najnowszy, wydany

schematyczne mapy obrazujące: drogi wodne, koleje osobowe, koleje towarowe[42]. Dwujęzyczna (polsko-francuska) legenda głównej mapy zawiera graficzne oznaczenia następujących elementów: miasta wojewódzkie, powiatowe oraz miasteczka i wsie; drogi bardzo dobre, drogi bite dobre, średnie i złe, a także drogi gruntowe; koleje; rzeki kanały i jeziora. Dla ułatwienia zaznaczone też zostały obszary zielone. Całość uzupełnia kilometraż, wskazujący na odległości pomiędzy poszczególnymi odcinkami na mapie, a także lokalizacja polskich urzędów celnych oraz stacje benzynowe „Karpaty" i oleju samochodowego „Galkar-Lux", jak też stacje obsługi Buic, Chevrolet i Opel. W uzupełnieniu legendy podano oznaczenie odnoszące się do poprawionych w 1939 roku odcinków dróg dobrych. Bazując na mapie należy stwierdzić, iż z zaznaczonych, jako bardzo dobre odcinki dróg, na terenie województwa lwowskiego występuje jedynie krótki odcinek ze Lwowa do Kulikowa (dalej ciągnący się w kierunku Żółkwi jako „droga bita średniej jakości") i krótki odcinek rozpoczynający się w położonym przy granicy województwa Bełżcu, przebiegający w kierunku Tomaszowa (obecnie Lubelskiego), a dalej Warszawy. Pozostałe drogi zakwalifikowane są jako bite różnej jakości oraz o złej nawierzchni. Dodatkowym uzupełnieniem arkusza są tekstowe informacje dotyczące map przedwojennych i motoryzacji przed wojną.

Na odwrocie, w części zasadniczej, zamieszczona została „Mapa dróg w Polsce"[43] wraz z powiększonym fragmentem powiatów: świętochowskiego i katowickiego oraz 63 schematyczne plany przejazdowe miast wykonane w różnej skali, pochodzące z „Mapy samochodowej i stanu dróg w Polsce na rok1938/9". Wśród nich znajduje się oczywiście plan Lwowa, z zaznaczonymi głównymi ulicami w centrum, a wśród specjalnie oznaczonych obiektów naniesiono: dworce kolejowe – przy ul. Focha i Żółkiewskiej, magistrat – na placu Mariackim, pocztę – przy ul. Słowackiego i budynek policji – przy ul. Sapiehy (na planie zapisano „Sapiechy"). Dodatkowo graficznie zaznaczone zostały ulice stanowiące przejazd główny, poboczny oraz „silny skrót".

Z kolei z legendy „Mapy dróg" odczytujemy, że zaznaczono na niej następujące elementy: drogi zbudowane przed 1918 rokiem, drogi zbudowane przed 1918 rokiem, a ulepszone po nim, drogi zbudowane po 1918 roku oraz

przed wojną, atlas M. Janiszewskiego oraz atlas Romera z 1938 r. Mapy te wykonane są w skali 1:5 mln i 1:10 mln.

[42] Skala 1:35 mln.

[43] Stan dróg datowany na 1 stycznia 1939 roku.

drogi zbudowane i ulepszone po 1918 roku. Poza tym zaznaczone zostały drogi gruntowe, miasta wojewódzkie, powiatowe, miasteczka i osiedla, a także granice państwa i powiatów. Wszystko podane na stan z 1 stycznia 1939 roku. Na mapie naniesione też zostały rzeki, lecz legenda już o tym nie informuje. Według mapy, w zdecydowanej części województwa dominowały drogi zbudowane przed 1918 rokiem oraz drogi gruntowe. Wśród dróg wybudowanych przed 1918 rokiem, a ulepszonych po nim znajduje się zaledwie kilka krótkich odcinków wylotowych ze Lwowa[44], Rzeszowa i Jarosławia, odcinek z Sambora w kierunku wychodzącym na Rudkę i na Bronicę, a także łączący Drohobycz z Poczepowicami. Dróg wybudowanych i ulepszonych po 1918 roku nie zaznaczono w ogóle, zaś zbudowanych po 1918 zostało zaledwie kilkanaście krótkich odcinków, najwięcej w powiecie lubaczowskim. Dopiero spojrzenie na tę mapę przybliża nam pełniej informację o stanie dróg województwa lwowskiego, wzbogaconą o tekstowe informacje dotyczące budowy dróg w latach 1935−1939, przyczynek do budowy dróg w Polsce oraz tabelę odległości pomiędzy ważniejszymi miejscowościami. Z położonych na obszarze województwa lwowskiego były to Lwów i Truskawiec.

16. Mapa Polski i krajów ościennych[45] arkusz SE[46], choć wydana w 1943 roku w Edynburgu przedstawia stan granic w dniu 1 września 1939 roku. Sygnowana jest przez wspomniany już wcześniej Wojskowy Instytut Geograficzny w Warszawie, wobec czego należy przyjąć, iż stanowi bądź reprint wydawnictwa, bądź jest pierwszą edycją mapy z powodu wojny wydaną poza granicami kraju. Przedstawia ona stan rzeczy w przededniu wybuchu II wojny światowej, co biorąc pod uwagę wykonanie w dokładnej skali oraz jej przejrzystość stanowi dobre źródło. Naniesione na niej zostały następujące elementy:

– granice państwowe, województw, prowincji kraju[47],

– koleje, dwu- i jednotorowe, wąskotorowe, stacje kolejowe i tunele, koleje w budowie, kolej linowa i promy kolejowe,

[44] Jak podano w dodatkowym opisie odcinek Lwów−Kulików wybudowany został w latach 1938/1939, a inne trasy wylotowe przed 1937 rokiem.

[45] „Mapa Polski i krajów ościennych", arkusz SE; Skala 1: 1 000 000, Wojskowy Instytut Geograficzny, Edynburg 1943; sygn. BMN 27980.

[46] Należy pamiętać, iż omawiany arkusz stanowi część całej mapy.

[47] Granica Polski w dniu 1 września 1939, zaś inne granice państwowe wg stanu na dzień 1 stycznia 1938.

– autostrady i autostrady w budowie, szosy główne i drugorzędne, a także drogi gruntowe

– rzeki i kanały,

– miasta z graficznym oznaczeniem charakteru miasta (miasta wojewódzkie, siedziby powiatów, miasteczka, mniejsze osiedla i stacje kolejowe) oraz z przedziałem liczby ludności przedstawionym za pomocą wielkości oraz kroju czcionki (poniżej 3000, 3 000−5 000, 5 000−10 000, 10 000−25 000, 25 000−100 000, 100 000−500 000 i powyżej 500 000),

– biegi rzek, szczyty i pasma górskie oraz przełęcze z wymienieniem nazw[48] i wysokości,

– cechy wysokości umieszczone na niekolorowanych warstwicach, ułatwiające odczyt fizyczny mapy.

Warto zaznaczyć, że jest to jedna z pierwszych map, na której naniesione zostało miasto Stalowa Wola, powstałe w wyniku utworzenia Centralnego Okręgu Przemysłowego.

17. Niemniej interesująca, przede wszystkim ze względów historycznych, ostatnia z omawianych map, „Schematyczna mapa Polski”[49], która również, opierając się na danych z 1939 roku, wydana została w 1944 roku. Legenda mapy objaśnia, iż zostały na niej zaznaczone graficznie następujące elementy: koleje jedno- i dwutorowe, szosy, stolica państwa oraz miasta z podziałem na przedziały: powyżej 100 tys., 25 do 100 tys., 10 do 25 tys. i poniżej 10 tys. mieszkańców. Dodatkowego wyróżnienia użyto w odniesieniu do miast wojewódzkich. Ponadto zostały naniesione rzeki oraz kanały i granice państwa, województw oraz granica miasta Gdańska i państw ościennych.

Przedstawione mapy są w subiektywnej ocenie piszącego najciekawszymi spośród znajdujących się w zasobach Biblioteki Muzeum Niepodległości, a mogących odnieść się do województwa lwowskiego w okresie 20-lecia międzywojennego. W uzupełnieniu można jeszcze wymienić dodatkowo kilka innych, jak choćby: fizyczną mapę Polski w opracowaniu E. Romera i T. Szumskiego z 1925 roku[50] czy też sygnowaną na 1933 rok mapę Rzeczy-

[48] Wymienione też zostały inne nazwy geograficzne tj. Puszcza Sandomierska.

[49] „Schematyczna mapa Polski”; Skala 1: 2 000 000; Szefostwo Służby Geograficznej Armii Polskiej na Wschodzie, druk i opracowanie 12. Kompani Kartograficznej Armii Polskiej na Wschodzie, 1944 rok, na podstawie materiałów z 1939 r.; 61x50 cm; sygn. BMN 26215.

[50] „Mapa Polski”, E. Romer i T. Szumski; Skala 1: 2500 000; Książnica Atlas,

pospolitej Polskiej wydrukowaną nakładem Wojskowego Instytutu Geograficznego[51].

Interesująca jest też mapa „Polska"[52] wydana w 1920 roku oraz datowana na rok 1939 „Das Operationsgebeit im Osten"[53]. Wszystkie, choć interesujące przede wszystkim z uwagi na wartość historyczną, ze względu na swoją całościową pobieżność, w przypadku omawiania bardziej szczegółowego, jakim jest tytułowe zawężenie odnoszące się wyłącznie do obszaru województwa lwowskiego, nie zostały tutaj bardziej przybliżone, choć zdaniem piszącego, przy omawianiu zbioru kartograficznego powinno się na nie zwrócić uwagę.

Oczywiście sama prezentacja map nie wyczerpuje bynajmniej tematu. W kartograficznych zasobach Biblioteki Muzeum Niepodległości znajduje się jeszcze wiele innych, cennych pozycji, jak: *Geograficzno-statystyczny Atlas Polski* Eugeniusza Romera[54], który pomimo iż nieadekwatny jest do postawionego w temacie opracowania przedziału czasowego, wart jest jednak przypomnienia. Innym interesującym źródłem jest „Mapa poglądowa COP", stanowiąca część opracowania „C. O. P. Na podstawie materiałów Biura Planowania Krajowego przy Gabinecie Wicepremiera i Ministra Skarbu"[55].

Lwów–Warszawa 1925; 50x40 cm; sygn. BMN 16 351.

[51] „Rzeczpospolita Polska"; Skala 1:4000 000; Wojskowy Instytut Geograficzny, Warszawa 1933; 28x25 cm; sygn. BMN 26 958.

[52] „Polska"; Skala 1:2000 000; Okręgowy Inspektorat Armii Ochotniczej na Dowództwo Okręgu Generalnego Warszawa; Kreślarnia Naczelnego Dowództwa Oddziału IV, Warszawa 1920; 61x73 cm; sygn. BMN 26 960.

[53] „Das Operationsgebeit im Osten", przedruk z „Oberlausitzer Tagespost", informacje o karcie: Bibliographisches Institut, Lipsk, sierpień 1939; przedstawia granice z 1918 roku; 47x30 cm; sygn. BMN 19 301.

[54] Romer. E., *Geograficzno-statystyczny Atlas Polski. Atlas von Polen. Atlas de la Pologne*, Zakład Kartograficzny Freytaga i Berndta, Drukarnia A. Holzhausena, Wydawca: Gebethner i Wolf, Warszawa i Kraków 1916; „reprint wykonany w 100 numerowanych egzemplarzach wydany z okazji 90-tej rocznicy odzyskania przez Polskę niepodległości i 15 rocznicę powstania SKOK-u, który z dumą nosi imię wielkiego Polaka i patrioty, człowieka, który walnie przyczynił się do powstania oryginału tego atlasu"; Warszawa−Gdynia 2008; sygn. BMN 32 913.

[55] *C. O. P. Na podstawie materiałów Biura Planowania Krajowego przy Gabinecie Wicepremiera i Ministra Skarbu*; wykonanie graficzne mapy Irena Kuczborska; druk

Podsumowując, mapy historyczne stanowią w badaniach ważne źródło, które może być wykorzystywane w wieloraki sposób. Dla przykładu wystarczy wskazać na opracowane, na podstawie jednej z nich, dane statystyczne z 1927 roku zawarte w tabeli nr 3 niniejszego opracowania, gdzie oprócz zagadnień gospodarczych uwagę zwracają wymienione miejscowości niebędące obecnie nawet siedzibami gmin, co może stanowić również pomocne uzupełnienie w badaniach historyków regionalistów. Dlaczego jednak tak cenne są zarówno mapy wytworzone w dwudziestoleciu międzywojennym, jak też ich późniejsze reprinty? Interesującą adnotację na ten temat znajdziemy na mapie nr 15, gdzie jej wydawca zwraca uwagę, iż

Tylko nieliczni specjaliści wiedzą o spustoszeniach, dokonanych w polskich bibliotekach w latach 1948−1956. Wycofano wtedy setki tytułów, również wydanych już po wojnie. Do tematów niepożądanych zaliczono też kartografię przedwojenną, mapy sztabowe i wszystkie materiały dotyczące kresów wschodnich. Dokonano tego zniszczenia w ścisłej tajemnicy (z archiwów usuwano mapy też w l. sześćdziesiątych i później). W rezultacie żadna biblioteka w Polsce nie ma kompletu map wydanych przed 1939 r. Niekiedy zbiory przetrwały okupację niemiecką, a nie przetrwały „stalinowskiej".

W rezultacie tych spustoszeń przedwojenne mapy Polski są rzadkością, zwłaszcza wydania z 1939 r. Do takich unikatów należy mapa samochodowa Polski z połowy roku 1939[56].

Czytelnikom należy się też wyjaśnienie dotyczące bardziej niż to jest powszechnie przyjęte rozbudowanych przypisów. Z uwagi na wartość informacji, które udaje się z unikatowych niekiedy map odczytać, starano się w odniesieniach umieścić jak najbardziej wyczerpujący ich opis. Proszę też Panią Halinę Murawską, kierownika Biblioteki Muzeum Niepodległości, o przyjęcie podziękowań za wyjątkową życzliwość i wszechstronną pomoc udzieloną podczas prac związanych z pisaniem artykułu.

Krzysztof Bąkała

Dom Prasy S. A.; nakład Centrali Sprzedaży Map Koziej, Olszewski i Filipowicz, Warszawa, bdw; sygn. BMN 28 108.

[56] Zob. przyp. 36.

Bibliografia

Źródła

C. O. P. Na podstawie materiałów Biura Planowania Krajowego przy Gabinecie Wicepremiera i Ministra Skarbu; Warszawa, bdw; sygn. BMN 28 108.

Dziennik Ustaw R. P. z 1920 roku, Nr 117, poz.768.

Dziennik Ustaw R. P. z 1921 roku, Nr 39, poz. 234.

Dziennik Ustaw R. P. z 1921 roku, Nr 46, poz. 282.

Dziennik Ustaw R. P. z 1928 roku, Nr 36, poz. 329.

Dziennik Ustaw R. P. z 1931 roku, Nr 34, poz. 238.

Dziennik Ustaw R.P. z 1932 roku, Nr 6, poz. 36.

Romer. E., *Geograficzno-statystyczny Atlas Polski. Atlas von Polen. Atlas de la Pologne*, Warszawa i Kraków 1916; „reprint, Warszawa−Gdynia 2008; sygn. BMN 32 913.

Związek Zawodowy Pracowników Kolejowych Rzeczypospolitej Polskiej. Działalność Związku za okres dwuletni, od 1.VII 1922 r. do 30.VI 1924 r., Sprawozdanie Zarządu Głównego na VI-ty Walny Zjazd Delegatów Kół w Krakowie, 1924 nakładem Zarządu Głównego Z.Z.K. w Warszawie, Warszawa 1924.

Mapy (w kolejności wydania)

Szkic z linią rozgraniczającą „kraj" od „obszaru wojennego", Główna Kwatera Naczelnego Dowództwa Wojska Polskiego z poświadczeniem otrzymania przez IV Wydział Sztabu Generalnego Wojska Polskiego w dniu 13 marca 1919 roku.

„Polska", Warszawa 1920, sygn. BMN 26 960.

„Mapa Małopolski z podziałem na województwa", Lwów 1921, sygn. BMN 24941.

„Mapa placówek oświatowo-kulturalnych Z.Z.K", Warszawa 1924.

„Stan organizacyjny Kas Chorych w Polsce w dniu 1.I.1925", Warszawa 1925, sygn. BMN 14558.

„Mapa elektryczna Rzeczypospolitej Polskiej: Production de l′energie électrique en Pologne 1925", Warszawa 1925, sygn. BMN 15711.

„Orientacyjna mapa automobilowa Rzeczypospolitej Polskiej", Warszawa 1925.

„Mapa Polski", Lwów–Warszawa 1925, sygn. BMN 16 351.

„Mapa elektryfikacji Polski, Stan z 1927 r.", Warszawa 1928, sygn. BMN 15710/1.

„Mapa uprzemysłowienia terenu przyszłej koncesji Harrimana", Warszawa 1928, sygn. BMN 15710/2.

„Mapa elektryfikacji terenu przyszłej koncesji Harrimana", Warszawa 1928, sygn. BMN 15 710/3.

„Rzeczpospolita Polska: mapa i dowódcy Okręgów Korpusów stan na 1928 r.", reprint, Opole ok. 2008 r., sygn. BMN 32124M.

„Rzeczpospolita Polska", Warszawa 1933, sygn. BMN 26 958.

„Polska. Mapa polityczna", Lwów–Warszawa 1934, sygn. BMN 16.705.

„Polska południowo-wschodnia", Warszawa 1937, sygn. BMN 29948.

„Mapa samochodowa Polski na rok 1936/37, Warszawa 1937, sygn. BMN 28654.

„Das Operationsgebeit im Osten", Lipsk 1939, sygn. BMN 19 301.

„Polska 1939. Mapa samochodowa – stan dróg na 1939/1940", reedycja, Warszawa 2006, sygn. BMN 31824.

„Mapa Polski i krajów ościennych", arkusz SE, Edynburg 1943; sygn. BMN 27980.

„Schematyczna mapa Polski", Kompania Kartograficznej Armii Polskiej na Wschodzie, 1944 rok, na podstawie materiałów z 1939 r., sygn. BMN 26215.

Opracowania

Szymański J., *Nauki pomocnicze historii*, Warszawa 2009.

Włodarkiewicz W., *Przed zagładą. Społeczeństwo Wołynia i Małopolski Wschodniej wobec państwa polskiego (1935−1939),* Warszawa 2013.

Źródła internetowe

„Czasopismo Techniczne" 1929, nr 21 z dn. 10.11, R. 47;

źródło: http://bcpw.bg.pw.edu.pl/Content/4434/21ct1929_nr21.pdf [dostęp: 23.12.2016].